

زبان فارسی و کوشش‌های ایرانی

سال چهارم، دوره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۸، شماره پیاپی ۷

صفحات ۱۱۳-۱۲۸

بررسی تطبیقی مضامین فرهنگی در کتاب‌های آموزش زبان فارسی

دکتر علی دانشور کیان^۱

مریم حسینی لرگانی^۲

دکتر زهرا ابوالحسنی چیمه^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۸/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۲۳

چکیده

مقاله حاضر با نگاه آمیختگی زبان و فرهنگ، برآوردی کوتاه از میزان و تأثیر جهت‌گیری فرهنگی در آموزش زبان فارسی به دیگران را تقدیم می‌کند و از روش چک‌لیست بایرام (۱۹۹۳) در سنجش محتوای فرهنگی و بررسی پیوند آموزش زبان با آموزه‌های فرهنگی سه کتاب *زبان فارسی*، *دوره آموزش زبان فارسی* و *درس فارسی بهره گرفته‌است*. در این سه کتاب، فرهنگ بزرگ یعنی عناصری چون تاریخ، موسیقی، ادبیات و هنر ایرانی و فرهنگ کوچک با مؤلفه‌های اجتماعی همچون رفتار، آداب، نگرش، باور، ارزش و هنجار، بررسی شده‌است. با این روش، به فراوانی تأکید هر یک از کتاب‌های یادشده بر آموزش صرف زبان با مضامین اجتماعی در چرخه زندگی، شامل خانواده، مدرسه و محیط کار از یک سو، و بسامد وقوع مضامین فرهنگی و چگونگی پرداختن به همه سطوح آن از سویی دیگر توجه شده‌است.

واژگان کلیدی: آموزش، زبان، فرهنگ، آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان

✉ daneshvarkiyani@ut.ac.ir

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران، پردیس بین‌المللی کیش

۲. کارشناس ارشد زبان‌شناسی همگانی

۳. دانشیار زبان‌شناسی همگانی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها

۱- مقدمه

زبان عالی‌ترین کارکرد شناختی و با اهمیت‌ترین وسیله ارتباطی انسان‌هاست و به آموزش زبان، همواره توجه شده‌است. کتاب آموزشی نیز از ضروریات است. هاجینسون و تورس (۱۹۹۴: ۳۱۵) می‌گویند: کتاب آموزشی جزیی جذابی‌ناپذیر از تدریس زبان است، برنامه‌های بی‌شماری برای تولید آن در کشورهای مختلف به راه افتاده‌است و سالانه میلیون‌ها نسخه به فروش می‌رسد. هیچ آموزشی بدون کتاب مناسب، کامل نیست.

از نظر کانینگورث (۱۹۹۵) برخی ویژگی‌های مثبت کتاب آموزشی عبارت‌اند از: منبعی مؤثر برای خودآموزی؛ منبعی مناسب برای ارائه محتوا؛ منبعی از ایده‌ها و فعالیت‌ها برای زبان‌آموزان و تمرینی برای ایجاد ارتباط؛ منبعی برای دستور، واژگان، تلفظ و دیگر جنبه‌های زبان؛ سرفصلی که اهداف از پیش تعیین شده را بازنمایی می‌کند؛ قوت قلبی برای معلمان کم‌تجربه‌تر که هنوز اعتماد به نفس کافی ندارند.

کتاب‌های درسی فقط برای رشد زبان خارجی و روش‌های آموزش مفهوم کوچک نیستند و به صورت فزاینده‌ای باعث انتقال فرهنگی در نظام آموزشی و در سطح جامعه می‌شوند (ریزاگر به نقل از کانینگورث، ۱۹۹۵: ۹۰). زبان برای بیان افکار و انتقال و دادوستد اطلاعات به کار می‌رود. به نظر ساپیر زبان فقط مختص انسان است و روشی غیرغریزی برای ابراز و ارتباط عقاید، احساسات و علایق است و با نمادهای دلبخواهی تولید شده‌است، از این‌رو، زبان و فرهنگ دو بخش جدایی‌ناپذیر انسان برای ارتباط و بسیار به هم نزدیک‌اند (ساپیر، ۱۳۷۶: ۸۴).

وارداف (۲۰۰۲) می‌گوید: زبان، تفکر و فرهنگ را تعیین می‌کند؛ بر تفکر و فرهنگ تأثیر می‌گذارد؛ فرهنگ بر زبان مردم تأثیر می‌گذارد؛ زبان و فرهنگ بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند.

هدف از یادگیری زبان دوم یا زبان مقصد آشنایی با فرهنگ آن زبان است، پس با این تعریف نازل‌ترین نوع آموزش، آموزش صرف زبان است. درباره یادگیری زبان اول و دوم، ویژگی‌ها، تفاوت‌ها و شباهت‌های آنها، با توجه به دیدگاه‌های زبان‌شناختی، روان‌شناسی و آموزش زبان، مطالب مختلفی نوشته شده‌است. بیشتر کتاب‌های مرجع موجود در آموزش زبان، به آموزش صرف پرداخته‌اند و کمتر تلاش شده‌است که مفاهیم فرهنگی آموزش داده شود و انتقال فرهنگ در این کتاب‌ها بسیار کم‌رنگ است.

رابطه نزدیک فرهنگ و زبان پذیرفته شده‌است. استدلال آن است که زبان در فرهنگی خاص قرار گرفته‌است و زبان‌آموزان اجتناب‌ناپذیرانه این فرهنگ زیرساختی را می‌آموزند. زبان حامل فرهنگ است، زیرا فرهنگ را با زبان می‌آموزیم و در رشد فرهنگ سهیم می‌شویم (دورانتی، ۱۳۹۵).

این تحقیق با هدف بررسی چگونگی انتقال فرهنگ در سه کتاب آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان؛ *زبان فارسی* احمد صفارمقدم، *درس فارسی* تقی پورنامداریان و *دوره آموزش زبان فارسی از مبتدی تا پیش رفته* از مهدی ضرغامیان انجام شده است. منظور از فرهنگ، هم فرهنگ فرازین شامل ادبیات، موسیقی، سیاست و ...، و هم فرهنگ بستری به معنی روش زندگی مردم و مجموعه آداب و رسوم و عقاید آنان و به عبارتی دیگر فرهنگ زندگی روزمره است. دلیل انتخاب کتاب‌ها این بود که برای آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و با فاصله زمانی کمی نوشته شده‌اند و این باعث می‌شود متغیرهای ما یکسان باشند.

۲- پیشینه تحقیق

پژوهشگران ایرانی و فارسی‌زبان برای توسعه زبان و فرهنگ ایرانی تلاش کرده‌اند، لیکن توجه جدی به این مقوله از زمان مطرح شدن نظریه توانش ارتباطی و پدیدار شدن جامعه‌شناسی زبان محتمل‌تر به نظر می‌رسد (علایی، ۱۳۸۳: ۶۴). زبان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های فرهنگی، همان‌گونه که می‌تواند بازتابی از مسائل فرهنگی باشد، شکل‌دهنده فرهنگ نیز هست (پاک‌نهاد، ۱۳۸۰). در پیشگفتار یکی از کتاب‌های مهم آموزش زبان فارسی *A Course In Colloquial Persian (For Foreigners)* آمده است: این کتاب با این هدف برای مردم انگلیسی‌زبانی که آرزو دارند فارسی محاوره را یاد بگیرند، نوشته شده است بدون اینکه نوشتن فارسی را یاد بگیرند (ثمره، ۱۹۷۷).

سیامک دارایی و همکاران (۱۳۸۳) در پیشگفتار کتاب *آموزش فارسی برای خارجی‌ان* می‌نویسند: «هدف این کتاب قبل از هر چیز گسترش و ترویج زبان و فرهنگ ایرانی میان ملل دیگر است. فراگیری زبان فارسی توسط ملل دیگر و ارتباط مستقیم آنها با زبان و فرهنگ ایرانی یکی از وسایل مهم درک عمیق و متقابل میان ما و آنهاست». کتاب *مبانی آموزش زبان و ادبیات فارسی* (رزمجو، ۱۳۷۱) بیشتر به آموزش زبان می‌پردازد و تنها در برخی قسمت‌های کتاب به بزرگان ادب اشاره می‌کند. خواجه‌جو و عباسیان (۲۰۱۱) نوشته‌اند: «برخی معتقدند که جهانی‌سازی روندی دوطرفه است که هدفش یکسان‌سازی ملت‌ها نیست بلکه می‌خواهد آنها را با انواع فرهنگ‌های مختلف و همچنین انواع فرهنگ‌های درونی آن فرهنگ‌ها آشنا سازد». عبدالله برادران (۱۳۶۷) به بررسی این فرضیه پرداخته است که مقابله و مطابقت دو فرهنگ و گنجاندن مطالب مربوط به مقایسه دو فرهنگ باعث پیشرفت در یادگیری زبان دوم می‌شود.

سلسله‌سبزی (۱۳۷۷) به بررسی ارتباط میان عوامل اجتماعی فرهنگی و آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم پرداخت و تأثیر این عوامل را تصدیق کرد. او به این نتیجه رسید که آموزش زبان دوم بدون توجه به جنبه‌های فرهنگی آن غیرممکن است. مهم‌ترین مشکل زبان‌آموز در متن فرهنگ و جامعه زبان دوم، تطبیق خود با شرایط اجتماعی و فرهنگی آن جامعه است. عباس‌لو (۱۳۷۹) در پایان نامه کاشناسی ارشد خود به بررسی تأثیر آموزش مطالب فرهنگی بر یادگیری زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم پرداخت و قدمی تازه برداشت.

۳- مفاهیم نظری

زبان و فرهنگ در هم تنیده‌اند و جنبه‌هایی وابسته به هم از زندگی اجتماعی و توانش فرهنگی هستند. از آنجا که زبان بیشترین بازنمون پیچیدگی فرهنگی جامعه را در بر دارد، آموزش فرهنگ، بخش مهمی از زبان‌آموزی مدرن است.

به نظر بایرام و همکاران (۱۹۹۴: ۱۸) آموزش زبان خارجی شامل جنبه‌هایی از فرهنگ نیز هست تا زبان‌آموزان را برای زندگی ملی و بین‌المللی بهتر و آگاهانه‌تر آماده کند. آنها این ایده را پیش کشیدند که کتاب‌های آموزش زبان باید فرهنگ را نیز آموزش دهند، زیرا زبان‌آموز می‌تواند زبان را در محیط مناسبی درک کند و آن را به کار ببندد. در تحقیق حاضر، براساس چارچوب بایرام که چارچوب نظری تحقیق ماست، فرهنگ شامل طبقه اجتماعی، هویت منطقه‌ای و اقلیت‌های نژادی، تعامل اجتماعی، اعتقادات و رفتار، جامعه و نهادهای سیاسی، روابط اجتماعی و چرخه زندگی، تاریخ ملی، وقایع تاریخی و درک آنها به‌عنوان جغرافیای ملی و هویت ملی است.

فرهنگ فرازین به مسائل هنری، ادبیات، موسیقی و ... می‌پردازد و فرهنگ بستری به مسائل ریز اجتماعی و رفتارهای ملت. سرفصل‌های چارچوب نظری بایرام عبارت است از:

الف) مردم جامعه چه کسانی هستند و طبقات اجتماعی چگونه است؟ چه کلاس اجتماعی دارند؟ از نظر جغرافیایی چه موقعیتی دارند؟ اقلیت‌های نژادی‌شان چه کسانی هستند؟

ب) تعاملات اجتماعی چگونه است و چگونه باید با مردم گفت‌وگو کرد؟ میزان رسمیت صحبت و رفتار چگونه تغییر می‌کند و غریبه و آشنا بودن چه اثری بر برخوردها می‌گذارد؟

پ) مردم به چه چیزهایی باور دارند و چگونه رفتار می‌کنند؟ چارچوب اخلاقی‌شان چیست؟ به چه اصول دینی پایبندند و عادات روزمره‌شان چیست؟

ت) نهادهای سیاسی و اجتماعی کشور چگونه‌اند؟ روند کاری و اختیارات مؤسسات چیست؟ برنامه سلامت شهروندان چیست؟ تأمین اجتماعی چگونه است؟ قوانین چگونه است و چه نوع دولتی روی کار است؟

ث) چرخه زندگی و برخوردها چگونه است؟ خانواده، مدرسه، اشتغال و ... چه جایگاه و نقشی دارند؟

ج) تاریخ ملت و وقایعی تاریخی که در شکل‌گیری هویت ملت تأثیر دارند کدام‌اند؟
چ) عوامل جغرافیایی که به دید مردم جامعه مهم هستند و در شکل‌گیری آن جامعه نقش دارند کدام‌اند؟

ح) تصویری کلی از یک نماد ملموس مردم جامعه کدام است؟ یک عضو جامعه چه خصوصیات ظاهری و اخلاقی دارد؟ (بایرام، ۱۹۹۳: ۱۳۸).

هدف از انتخاب چارچوب بایرام این بود تا ضرورت آشنایی با فرهنگ زبان مقصد و اهمیت آن هویدا شود. تمام مواردی که در چک‌لیست بایرام آمده‌است به ما کمک می‌کند تا به شکل دقیق و علمی به تجزیه و تحلیل داده‌ها بپردازیم. همان‌گونه که گفته شد موارد این چارچوب نقاط مثبت و منفی کتاب‌های آموزشی جامعه آماری ما را آشکار می‌سازد. برای مثال می‌توانیم بررسی کنیم در کتاب‌های آموزشی چگونه آشنایی با هویت ملی و مصداق‌های آن به زبان‌آموز در یادگیری کمک می‌کند و پاسخ می‌دهیم هنگامی که زبان‌آموز با هویت ملی‌اش آشنا باشد و تعاملات اجتماعی را بداند، می‌تواند ارتباط بهتری با مردم برقرار کند، طبیعی است که در زبان‌آموزی هم موفق‌تر است.

۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش کیفی توصیفی

۴-۱- درس فارسی؛ تقی پورنامداریان

این کتاب براساس تجربه شخصی در آموزش زبان فارسی به دانشجویان کره‌ای و با توجه به کتاب‌های متعدد آموزش فارسی به خارجی‌ان نوشته شده‌است. کتاب چهار بخش دارد. در بخش اول پیوند حروف و ساختن کلمات، آموزش الفبا، صامت‌ها و مصوت‌ها همراه با تمرین‌های مختلف آمده‌است. بعد از آموزش الفبا درس‌های دستور شروع می‌شود. قبل از هر درس، لغت‌های مربوط به آن درس آمده‌است. در بخش دوم هم درس‌های دستور به همین روش ادامه می‌یابد. بخش سوم مانند بخش دوم لیکن با مباحث دستوری دشوارتر است. گاه در پایان لغات هر درس، به نکات دستوری ساده‌تر و مرتبط با درس اشاره شده‌است. متن خواندنی این

بخش یازده داستان کوتاه و ساده است. در پایان هر درس، پرسش‌ها و تمرین‌هایی آمده‌اند. بخش چهارم داستان‌های کوتاهی به زبان انگلیسی است که دانشجویان باید به تدریج آنها را ترجمه کنند. در آخر، فرهنگ لغات فارسی-انگلیسی و انگلیسی-فارسی آمده‌است. دو صفحه ترجمه لغات و اصطلاحات دارد و به تمرین‌ها و سؤالات پاسخ داده شده‌است. زبان فارسی در این کتاب، زبان نوشتاری معاصر است و کلمات دشوار اندک. زبان انگلیسی زبانی ساده، آسان‌فهم و مناسب با زبان کتاب است. خلاصه محتوای کتاب بر مبنای فهرست بایرام:

۴-۱-۱- روابط اجتماعی و چرخه زندگی شامل خانواده، مدرسه و محیط کار

آخرین روز هفته جمعه است. روز جمعه تعطیل است. من در دانشگاه تهران ادبیات فارسی می‌خوانم. مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها در تابستان تعطیل است.

۴-۱-۲- تاریخ و جغرافیا

هوای شیراز از هوای تهران گرم‌تر است. هوای اصفهان از هوای تهران خنک‌تر است. اصفهان در دوره سلسله صفوی پایتخت ایران بود. در اصفهان آثار تاریخی وجود دارد. اصفهان یکی از قدیمی‌ترین شهرهای ایران است.

اینها در بردارنده اطلاعاتی راجع به جغرافیا و شرایط اقلیمی و تاریخی ایران است و نمی‌توان این مطالب را ناقل فرهنگ ملتی دانست. در کتاب به این مطالب بر می‌خوریم:

۴-۱-۳- خانه و خانواده

مادر در آشپزخانه غذا می‌پزد. احمد: مادر! من گرسنه‌ام، غذا را بیاور! مادر: چند دقیقه صبر کن. پرویز: امروز ناهار چی داریم؟ پدر در اتاق نشیمن است. او کتاب مثنوی می‌خواند. کتاب مثنوی مال شاعر بزرگ ایران، مولوی است.

در جامعه ایران تا حد زیادی زن و مرد در خارج از خانه کار می‌کنند و این اطلاعات تا حدی ناخوشایند است، گویا زنان ایرانی فقط به خانه‌داری مشغول‌اند و فرزند دستور می‌دهد و مادر اجابت می‌کند. البته معرفی کانون گرم خانواده نکته‌ای مثبت و ارزشمند در این آموزش است.

در بخش سوم کتاب، داستان‌هایی آموزنده همچون چوپان و گرگ آورده شده‌است که می‌تواند نمادی از فرهنگ ایرانی مبنی بر ستایش راست‌گویی و نکوهش دروغ‌گویی باشد. البته انتقال فرهنگ در این موارد بسیار کم‌رنگ است و براساس چارچوب نظری بایرام به فرهنگ نوع C اشاره دارد.

۴-۲- دوره آموزش زبان فارسی، جلد اول، مهدی ضرغامیان

این کتاب، برای آموزش زبان رسمی ایران به زبان‌آموزان خارجی در چهار جلد است و چهار سطح مبتدی، متوسط، نیمه‌پیشرفته و پیشرفته دارد. نویسنده از روشی که آن را مستقیم می‌نامد استفاده کرده‌است؛ یعنی به کار نبردن زبان واسط مثل انگلیسی و عربی در آموزش زبان. در واقع، با زبان آموز هم‌زبان نمی‌شود، بلکه به او کمک می‌کند تا زبان فارسی را یاد بگیرد. او می‌گوید ماحصل چنین رویکردی، کتاب آموزشی معیاری است که در هر محیطی، از شرق تا غرب، قابل استفاده است و نیازی به ترجمه و تأویل آن نیست. در نقد کتاب گفته‌اند: هدف آن آموزش مهارت خواندن متن‌های فارسی به غیرفارسی‌زبانان است. متن‌های کتاب در مورد زندگی روزمره است. این متن‌ها گرچه دربردارنده اسم‌ها، مکان‌ها و موقعیت‌هایی در ایران است، درون‌مایه‌ای عام و جهان‌شمول دارد. از این‌رو، بار فرهنگی آنها آن‌قدر ایرانی نیست که پردازش‌شان را از منظر فرهنگی با دشواری مواجه سازد (تاج‌الدین، ۱۳۸۲: ۵). نیز گفته‌اند: کتاب به قصد آموزش بخشی از واژه‌های فارسی تهیه شده و ویژه کسانی است که با زبان فارسی آشنایی نسبی دارند. مطالعه این کتاب به منزله نوعی بازنگری اطلاعات پیشین و تثبیت دانش واژگانی شما در موضوع‌های مورد بحث در این کتاب است (عسگری، ۱۳۸۵: ۹).

۴-۲-۱- زبان و آموزش هدفمند

این کتاب تا حد زیادی منتقل‌کننده فرهنگ و زندگی روزمره است و علاوه بر مؤلفه‌های زبانی، به شناساندن ایران و معرفی هویت و فرهنگ آن پرداخته‌است. «ادبیات معاصر ایران حاصل تحول فکری و فرهنگی ایرانیان از قرن نوزدهم میلادی است که در نتیجه آشنا شدن مردم با فرهنگ اروپایی و انتشار روزنامه‌ها، کتب و مجلات داخلی و خارجی و ... شکل گرفته‌است» (ضرغامیان، ۱۳۸۴: ۵).

۴-۲-۲- زبان‌شناسی و آموزش زبان فارسی

در تنظیم کتاب کوشش شده‌است بخشی از پرکاربردترین الگوهای دستوری و متداول‌ترین واژه‌های فارسی و نیز برخی از عبارات و اصطلاحات گفتاری آموخته شوند منظور از زبان فارسی، زبان معیار و رسمی ایران است، یعنی زبانی که رسانه‌های جمعی آن را به کار می‌گیرند (همان: ۶).

۴-۲-۳- آموزش، متن و تمرین

کتاب آموزش محور است. فهرست مطالب بر موارد آموزشی مثل صداها، هجاها و ... تکیه دارد. ساختار درس‌ها متشکل از الگو، بخوانید، تمرین و متن است. الگوهای دستوری، متداول‌ترین واژه‌های فارسی و برخی از عبارات و اصطلاحات گفتاری آموزش داده می‌شوند. متن‌های کتاب انتقال‌دهنده فرهنگ ایرانی هستند.

۴-۲-۴- زبان، بستر فرهنگ

کتاب دوره آموزش زبان فارسی در اکثر درس‌ها، فرهنگ رویین یا فرازین را با معرفی مفاخر ایران، هنر ایرانی، مکان‌های تاریخی و جغرافیای ملی، به زبان آموز معرفی کرده‌است و به موازات، فرهنگ زیرین یا بستری را نیز در قالب تعارفات و تعاملات اجتماعی، عادات غذایی و ... به تصویر می‌کشد. در مجموع، کتاب ضرغامیان، فرهنگ‌مدار به نظر می‌رسد. خواننده برداشت فرهنگی مشخصی از ایرانیان و جامعه ایران به دست می‌آورد. وی در تمامی بخش‌ها و مؤلفه‌ها بسیار موفق عمل کرده‌است.

۴-۳- زبان فارسی؛ جلد سوم، احمد صفارمقدم

کتاب شانزده درس است و هر درس شامل واژگان، متن، ساختار (مباحث دستوری)، تمرین، درک، نگارش، گفتار و الگوهای گفتاری است و در پایان، فهرست واژه‌های درس آمده‌است. کتاب دارای نمایه، کتاب‌نامه و واژه‌نامه فارسی به انگلیسی و انگلیسی به فارسی است. نویسنده در پیشگفتار می‌گوید توانسته‌است تا حدی عطر دلاویز فرهنگ ایرانی اسلامی سرزمین کهن را با محتوای اثر درآمیزد و زیبایی‌های برخی از نقاط تاریخی و پرآوازه کشور را در متون درسی آن به تصویر کشد. با وجود عمومی بودن اثر، تأکید مؤلف بر مهارت تکلم و نحوه تنظیم مطالب برای تسهیل و تسریع در فراگیری این مهارت، جای تأمل دارد. علاوه بر این، طرح نکات زبانی با تناسب و نظم لازم صورت گرفته و کوشش شده‌است محتوای متن در حد امکان به معرفی تاریخ ایران و تمدن و فرهنگ شکوهمند آن اختصاص یابد. نویسنده در پیشگفتار می‌گوید: «طرح نکات زبانی با تناسب و نظم لازم صورت گرفته و کوشش شده‌است که محتوای متون درسی در حد امکان به معرفی تاریخ ایران و تمدن و فرهنگ شکوهمند آن اختصاص یابد.» برخی بن‌مایه‌های کتاب بر مبنای فهرست بایرام عبارت است از:

۴-۳-۱- چرخه زندگی و استریوتایپ‌ها

خیابان کارگر چند فروشگاه لباس دارد. احمد از این فروشگاه‌ها لباس می‌خرد اما برای خرید کتاب باید به خیابان انقلاب برود. مردم تهران برای رفت و آمد در شهر سوار اتومبیل، اتوبوس، مترو، تاکسی و مینی‌بوس می‌شوند. خیابان‌های این شهر معمولاً شلوغ‌اند.

۴-۳-۲- تاریخ و جغرافیا

تهران در جنوب کوه‌های البرز و نزدیک قله دماوند واقع است. دماوند بلندترین قله کوه‌های البرز و بلندترین قله ایران ۵۶۷۱ متر ارتفاع دارد. شهر همدان که اولین پایتخت ایران در دو هزار و هفتصد سال قبل بود ۳۳۶ کیلومتر با تهران فاصله دارد. آثار تاریخی و جاهای دیدنی همدان معروف‌اند.

در ادامه به آرامگاه ابن‌سینا، آرامگاه باباطاهر، غار علی‌صدر و لاله‌جین اشاره شده‌است و اینکه شغل اکثر مردم لاله‌جین ساختن سرامیک است. اشاره به مکان‌های تاریخی مثل میدان آزادی، برج آزادی، بازار تهران، امامزاده صالح، قله توچال، مجموعه فرهنگی تاریخی نیاوران، شهرری و ... در بردارنده اطلاعات مفیدی در مورد شهر تهران است.

جلد چهارم کتاب زبان فارسی، تاریخ، فرهنگ و تمدن ایران نامگذاری شده‌است و از اقوام آریایی می‌گوید، همچنین از حکومت‌های ایران که در جلد سوم هم به آن اشاره شده بود. در ادامه به تاریخ ایران از ظهور اسلام تا دوره معاصر پرداخته شده‌است.

۴-۳-۳- آداب اجتماعی

صبحانه ایرانی کره، مربا، پنیر با نان و چای یا شیر است. سلام خانم، حال شما خوب است؟ سلام استاد، متشکرم. سلام سعید، چطوری؟ بد نیستم تو چطوری؟ دوست آن باشد که گیرد دست دوست. معرفی اسکناس‌های ایرانی با شکل آنها از وجوه اجتماعی کتاب است.

۴-۳-۴- تمدن و فرهنگ

در جلد سوم این کتاب، به فرهنگ از نوع بالا یا فرازین بیشتر پرداخته شده‌است. این جلد، با درسی با عنوان ایران و مردم آن آغاز می‌شود. براساس مفاهیم بایرام آوردن چنین مطالبی در حین آموزش زبان مبدأ، انتقال‌دهنده فرهنگ آن زبان نیز هست. در جلد سوم و چهارم، در کنار عادت‌ها و آداب روزمره و زندگی اجتماعی به تاریخ تمدن و فرهنگ ایران بیشتر پرداخته می‌شود. این موارد تحولات و پیشرفت‌های ایران کهن و ایران معاصر است:

«ساکنان ایران قبل از آمدن آریایی‌ها تمدنی چند هزار ساله داشتند و ایرانیان به کمک دین، علم، زبان، ادبیات، هنر و معماری خود، تمدنی بزرگ به وجود آوردند.» و این نکته هدف این مقاله است. اینکه تمدن و فرهنگ بالا یا فرازین اعتقادات، ادبیات، هنر و ... است. در درس ۷، جلد ۳، به هنرها و صنایع دستی ایران اشاره می‌شود که در بردارنده اجزای اصلی فرهنگ از نوع بالاست؛ مینیاتور، خاتم‌کاری، سفالگری، فلزکاری، قالی‌بافی، کاشی‌کاری، خوش‌نویسی و

۴-۳-۵- مشاهیر (مکان‌ها، افراد، جشن‌ها، آثار)

معرفی بهزاد؛ بزرگ‌ترین هنرمند مینیاتور ایران، حرم حضرت امام رضا(ع)، خیام و مکان‌های تاریخی تاق بستان، سی‌وسه پل، قلعه فلک‌افلاک، کاروان‌سرای شاه‌عباسی، باغ ارم، تخت جمشید، دروازه قرآن، آرامگاه‌های حافظ و سعدی، شاه‌چراغ، بازار وکیل، مسجد عتیق و نویسنده به نقل از آربری در مورد خیام می‌گوید: «مشهورترین ترجمه در زبان انگلیسی، بعد از کتاب مقدس، رباعیات خیام است». فردوسی و شاهنامه، از دیگر مواردی است که در کتاب به آن اشاره شده‌است. نویسنده به عید نوروز، چهارشنبه‌سوری و سیزده‌بدر هم پرداخته‌است.

۵- نگاه کلی به این سه اثر

کتاب *درس فارسی* در پیشگفتار می‌گوید: برای آموزش زبان فارسی به خارجی‌ان، استادان ایرانی و خارجی، کتاب‌های متعددی نوشته‌اند. اشکال عمده کتاب‌هایی که فارسی‌زبانان در ایران تألیف کرده‌اند این است که معمولاً فاقد توضیح مطالب دستوری به زبان واسطه است. از این تعریف می‌توان پی برد که هدف عمده این کتاب آموزش زبان و مخصوصاً دستور است، او اشاره‌ای به لزوم آموزش فرهنگ در کتاب درسی ندارد. اما مؤلفان دو کتاب دیگر هدف خود را بازنمایی فرهنگ ایرانی می‌دانند. کتاب *درس فارسی* با نگاهی دیگر حتی در گزینش حکایت‌ها و داستان‌های کتاب، محتوای فرهنگی را بی‌اثر دیده‌است.

جدول ۱: تجزیه و تحلیل داده‌ها

فراوانی	دوره آموزش زبان فارسی	درس فارسی	زبان فارسی	
درس فارسی	* خانه کاوه چهار اتاق و یک راهرو دارد. * ماشین پدر نو نیست اما ما آن را دوست داریم.	* حسن و پدرم این خانه قدیمی را دوست دارند.	* بسیاری از استادان زبان و ادبیات فارسی، در دانشگاه تهران یا دانشگاه‌های دیگر ایران تحصیل کرده‌اند و عده‌ای هم در کشورهای دیگر درس خوانده‌اند.	طبقات اجتماعی
زبان فارسی	<u>سبک گفتاری رسمی:</u> * خدمت می‌رسم، استاد. <u>سبک گفتاری غیررسمی:</u> * کاوه: مامان، من را صدا کردی؟	<u>سبک گفتاری رسمی:</u> * اگر بیايد پیغام شما را می‌دهم. <u>سبک گفتاری غیررسمی:</u> * احمد: مادر، من گرسنه‌ام. غذا را بیاور. * پرویز: امروز نهار چی داریم؟ * احمد! برو در را باز کن.	<u>سبک گفتاری رسمی:</u> * به به آقای میخال! رسیدن بخیر. * چه لباس قشنگی پوشیده‌اید! * چشم‌هایتان قشنگ می‌بیند. <u>خطاب کردن با نام خانوادگی مثل:</u> سرکار خانم امامی، حاج آقا امامی... <u>سبک گفتاری غیررسمی:</u> * استفاده از کلمه جان برای نزدیکان و دوستان مثل خاله جان! مهسا جان! و ...	تعاملات اجتماعی (میزان رسمیت)
زبان فارسی	<u>تقویت اخلاقیات:</u> * داستان چوپان دروغگو و نکوهش دروغ‌گویی. <u>خرافات:</u> * امسال، سال نحسی است. <u>باورها و اعتقادات دینی:</u> * اشاره به اعیاد مذهبی مثل عید قربان، عید فطر، مولودی‌ها و تعزیه.	<u>تقویت اخلاقیات:</u> * داستان چوپان و گرگ (ستایش راست‌گویی و نکوهش دروغ‌گویی)	<u>تقویت اخلاقیات:</u> * ضرب‌المثل‌های سودمند مثل دوست آن باشد که گیرد دست دوست <u>باورها و اعتقادات دینی:</u> * معرفی حرم امام رضا (ع) در مشهد * زردشت پیامبر ایرانی در حدود ۶۰۰ سال قبل از میلاد جهانیان را به پرستش اهورامزدا دعوت کرد.	باورها و اعتقادات
بی اثر		* ناصر بعد از دبیرستان در اداره پست استخدام شد.	* مگر به بانک نرفتید؟ چرا، رفتم.	نهاد سیاسی - اجتماعی

مجموعه زندگی و نقاط عطف	توجه به زندگی شهری: * مردم تهران برای رفت و آمد در شهر سوار اتومبیل، اتوبوس، مترو، تاکسی و مینی‌بوس می‌شوند. * احمد برای خرید کتاب باید به خیابان انقلاب برود.	زندگی روزمره: * روز جمعه تعطیل است. * مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها در تابستان تعطیل است.	زندگی روزمره: * دیشب تولد ژاله بود. آنها مهمان‌های زیادی داشتند.	پکسان
زبان فارسی	<p><u>توجه به هویت ملی ایرانیان:</u> * شهر همدان اولین پایتخت ایران در ۲۷۰۰ سال قبل بود. * اشاره به تاریخ تمدن و فرهنگ ایران شامل تحولات و پیشرفت‌های ایران کهن و ایران بعد از انقلاب اسلامی. * اشاره به حکومت مادها هخامنشیان اشکانیان و ساسانیان. <u>توجه به هویت هنری ایرانیان:</u> * اشاره به هنرها و صنایع دستی ایران مانند مینیاتور، قالی‌بافی، خوش‌نویسی <u>مفاخر فرهنگی-تاریخی:</u> * معرفی فردوسی و شاهنامه * معرفی شخصیت‌هایی مانند خیام، ابوعلی سینا و ... <u>توجه به آیین‌های تاریخی - ملی ایرانیان:</u> * اشاره به آیین نوروز، چهارشنبه‌سوری و سیزده‌بدر <u>توجه به هویت نژادی ایرانیان:</u> * توضیح راجع به اقوام آریایی <u>توجه به هویت قومی ایرانیان:</u> * عشایر ایران در چادرهایی که اغلب از موی بز درست می‌شود زندگی می‌کنند. * در حاشیه کویر خانه‌ها به شکل گنبد ساخته می‌شوند. * بعضی ساکنان سواحل دریای خزر خانه‌ها را با چوب می‌سازند.</p>	<p><u>مکان‌های تاریخی:</u> * اصفهان در دوره سلسله صفوی پایتخت ایران بود. <u>مفاخر فرهنگی-تاریخی:</u> * سعدی و حافظ شاعران ایرانی هستند.</p>	<p><u>مفاخر فرهنگی-تاریخی:</u> * سعدی و حافظ، شاعران بزرگ ایران هستند. <u>مکان‌های تاریخی:</u> * آیا شما در شهر معروف ایران، اصفهان، گردش می‌کنید؟ اشاره به تاریخ تمدن و فرهنگ ایران: * تاریخ ایران به دو دوره تقسیم می‌شود: تاریخ ایران قبل از اسلام و تاریخ ایران بعد از اسلام. <u>توجه به آیین‌های تاریخی - ملی ایرانیان:</u> * به صورت مفصل، راجع به مراسم نوروز، از جمله سفره هفت سین، خانه تکانی و دید و بازدید، توضیح داده شده‌است. <u>هویت قومی ایرانیان:</u> * فارس‌ها در تهران و مناطق مرکزی ایران مانند اصفهان، یزد، خراسان و فارس زندگی می‌کنند. <u>هویت ملی ایرانیان:</u> * دولت سلمانی تمدنی درخشان و پرشکوه به وجود آورد.</p>	<p><u>زبان فارسی</u></p>

زبان فارسی	* من قبلاً یک بار به کوه‌های دربند رفته‌ام.	* اصفهان یکی از قدیمی‌ترین شهرهای ایران است. * در اصفهان آثار تاریخی هست.	* آب و هوای ایران مانند طبیعت آن متنوع است. * هر فصل سال زیبایی مخصوص خود را دارد. * سواحل جنوبی و شمالی نیز زیبایی طبیعی یا ارزش تاریخی زیادی دارند و از نقاط دیدنی ایران هستند. * تا حدود یک قرن پیش اصفهان به نصف جهان شهرت داشت زیرا در زمان سلسله صفویه از نظر بزرگی و زیبایی، در جهان کم‌نظیر بود. * تخت جمشید پایتخت هخامنشیان در شصت کیلومتری شمال شیراز قرار دارد.	جغرافیای ملی
زبان فارسی	<p><u>جنسیت:</u></p> <p>* پروین (مادر) در خانه می‌ماند. اتاق را تمیز می‌کند.</p> <p><u>عادات غذایی:</u></p> <p>* او برای شام، زرشک پلو با مرغ و فسنجان درست می‌کند.</p> <p><u>تعریف و تعارف:</u></p> <p>* بچه‌ها خوب هستند؟ به لطف شما.</p>	<p><u>جنسیت:</u></p> <p>* پدر در اتاق نشیمن است. او کتاب مثنوی می‌خواند.</p> <p><u>خانواده:</u></p> <p>* احمد: مادر! من گرسنه‌ام، غذا را بیاور.</p>	<p><u>جنسیت:</u></p> <p>* خانم‌های خانه‌دار با گوشت و چیزهای دیگر چلوخورشتهای خوشمزه و متنوعی می‌پزند.</p> <p><u>عادات غذایی:</u></p> <p>* ایرانیان به گوشت گوسفند، گاو، مرغ و ماهی علاقه بیشتری دارند.</p> <p><u>مهمان‌نوازی:</u></p> <p>* خانم نامدار: خوشحالم که تشریف آوردید. راحت باشید، منزل خودتان است.</p> <p><u>تعریف و تعارف:</u></p> <p>* هدیه‌تان خیلی قشنگ است. دستتان درد نکند.</p> <p>* به‌به آقای میخال! رسیدن بخیر.</p> <p>* چشم‌هایتان قشنگ می‌بیند.</p>	استرپو تا پین‌ها

۶- بحث و تحلیل توصیفی جدول

این جدول براساس چک‌لیست بایرام (۱۹۹۳) تهیه شده‌است. نمونه‌هایی از سه کتاب درس فارسی پورنامداریان، دوره آموزش زبان فارسی ضرغامیان و زبان فارسی صفارمقدم با این

چک‌لیست مطابقت داده شده‌است. مقصود از فرهنگ نیز فرهنگ زیرین یا بستری (C) و فرهنگ رویین یا فرازین (C) است. همهٔ مصادیق از کتاب آورده شده‌است. ستون چهارم برآورد کلی است.

در بخش هویت تاریخی، *زبان فارسی* برای هر کدام از مفاخر، درسی جدا دارد و مفصل به معرفی این شخصیت‌ها پرداخته‌است، لیکن درس *فارسی* در حد تمرین و بسیار گذرا از این مفاخر نام برده و دورهٔ آموزش هم در این بخش نگاهی جامع‌تر از درس *فارسی* دارد.

در باورها و اعتقادات، درس *فارسی* به اشارهٔ موارد اخلاقی بسنده کرده‌است، لیکن *زبان فارسی* و دورهٔ آموزش به موارد بیشتری همچون ادیان تاریخی و ... اشاره کرده‌اند.

تنوع موضوعات در چرخهٔ زندگی در کتاب *زبان فارسی* بیشتر است. کتاب به باورهای دینی، اخلاقی و نگرشی بیشتری اشاره کرده‌است اما در تجزیه و تحلیل جملات در کتاب دورهٔ آموزش و به‌ویژه درس *فارسی* به قصه‌ها و داستان‌هایی مثل پزشک دانا، قاضی باهوش و ... بر می‌خوریم که به نظر می‌آید برخی ریشهٔ ایرانی ندارند.

به نظر می‌رسد درس *فارسی* بسیار گذرا و سطحی به روابط خانوادگی در ایران پرداخته باشد. در این کتاب، روابط بین فردی در خانواده‌های ایرانی به‌خوبی بازگو نشده‌است و اشاره‌های گذرا می‌تواند بیش از آموزش فرهنگی، شوک فرهنگی به مخاطب وارد نماید.

زبان فارسی با توجه به مؤلفه‌های فرهنگی در کنار مؤلفه‌های زبانی محض، پرداختن به مفاخر فرهنگی به صورت ویژه در درس‌های مجزا، در نظر گرفتن هنر ایرانی در بحث‌های جامع دروس و نیز برجسته‌سازی هویت ایرانی با عنایت به پیشینهٔ تاریخی و ملی، فرهنگ رویین را به طور مطلوبی به زبان‌آموز معرفی کرده‌است. در کنار فرهنگ رویین، با بیان تعاملات روزمره، تعارفات و تعریف‌ها، سلام و احوال‌پرسی و حتی توجه به خوراک ایرانیان، فرهنگ زیرین را عینی به تصویر می‌کشد و این محتوا تا اندازه‌ای در دورهٔ آموزش *زبان فارسی* هم دیده می‌شود.

فرهنگ و آموزش آن در کنار زبان فارسی دغدغهٔ اصلی کتاب *زبان فارسی* است. موضوعی که ارادهٔ دورهٔ آموزش هم بر آن است، لیکن کوشش کمتری در آن دیده می‌شود. در مقابل، به نظر می‌رسد کتاب درس *فارسی* محتوای فرهنگی را حتی در گزینش حکایت‌ها و داستان‌های کتاب، بی‌اثر دیده‌است.

زبان فارسی کاملاً و دورهٔ آموزش تقریباً کتاب‌هایی فرهنگ‌مدار به نظر می‌رسند که مخاطب با خواندن آن، توشهٔ فرهنگی خوبی از ایران و جامعهٔ ایرانی برمی‌گیرد.

۷- نتیجه‌گیری

همواره به آموزش زبان توجه کرده‌اند. کتاب آموزشی و محتوای کمک‌آموزشی که معمولاً در کلاس‌های آموزش زبان استفاده می‌شوند، از ضروریات هستند. کتاب‌های درسی فقط برای رشد زبان خارجی و روش‌های آموزش مفهوم کوچک نیستند و به صورت فزاینده‌ای باعث انتقال فرهنگی در نظام آموزشی و در سطح جامعه می‌شوند. هدف از یادگیری زبان دوم یا زبان مقصد، آشنایی با فرهنگ آن زبان است، پس نازل‌ترین نوع آموزش، آموزش صرف زبان است. آموزش زبان جز در سایه فرهنگ دهنده و دریافت‌کننده ممکن نیست. آموزش فرهنگ هم دارای الفبا و سطوح آموزشی نیست بلکه در لابه‌لای عناصر در همه مهارت‌های زبانی اعم از شنیدن، گفتن، خواندن و نوشتن است. از این‌رو، نویسندگان و آموزش‌دهندگان زبان باید دریافت فرهنگی داشته باشند تا بتوانند به مخاطبان خود آموزش دهند.

منابع

- برادران، ع. ۱۳۶۷. نقش فرهنگ در آموزش زبان انگلیسی در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- پاک‌نهاد، م. ۱۳۸۰. «زن در زبان فارسی». پژوهش زنان، فصلنامه مرکز مطالعات و تحقیقات زنان، (۱): ۷۷-۱۰۰.
- پورنامداریان، ت. ۱۳۹۰. درس فارسی برای فارسی‌آموزان خارجی (دوره مقدماتی)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- تاج‌الدین، ض. ۱۳۸۲. خواندن، تهران: انتشارات کانون زبان ایران.
- دارابی، س. و همکاران. ۱۳۸۳. آموزش فارسی برای خارجی‌ان، لاهیجان: نشر نیک‌نگار.
- دورانتی، ا. ۱۳۹۵. انسان‌شناختی زبان‌شناختی، ترجمه ر. مقدم کیا، تهران: نشر نی.
- رمجو، ح. ۱۳۷۸. مبانی آموزش زبان و ادبیات فارسی، لاهور: گروه زبان و ادبیات فارسی دانشکده خاورشناسی، دانشگاه پنجاب.
- سایپیر، ا. ۱۳۷۶. زبان: درآمدی بر مطالعه سخن، ترجمه ع. م. حق‌شناس، تهران: سروش.
- سلسله‌سبزی، ک. ۱۳۷۷. بررسی ارتباط میان عوامل اجتماعی- فرهنگی و آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- صفر مقدم، ا. ۱۳۸۶. زبان فارسی، تهران: شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی.
- ضرغامیان، م. ۱۳۸۴. دوره آموزش زبان فارسی از مبتدی تا پیشرفته، تهران: شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی.

- عباس‌لو، م. ۱۳۷۹. بررسی تأثیر آموزش فرهنگ بر یادگیری زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه علامه طباطبایی.
- عسگری، م. ۱۳۸۵. *واژه‌آموزی زبان فارسی*، تهران: کانون زبان ایران.
- علائی، بهلول. ۱۳۸۳، *موانع اجتماعی- فرهنگی کاربرد زبان فارسی به‌عنوان زبان آموزش در مناطق ترک زبان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- Byram, M. 1993. Language and Culture Learning: The Need for Integration. In Byram. M. (Ed). *Germany, its Representation in Textbooks for Teaching German in Great Britain*. Frankfurt am Main: Diesterweg, 3-16.
- Byram, M. and others. 1994. *Teaching and Learning Language and Culture Multilingual Matters*; 100. Bristol, (Ed 385161).
- Cunnings Worth, A. 1995. *Choosing your course book*. Oxford: Heinemann.
- Hutchison, T. and E. Torres 1994. 'The Textbook as Agent of Change' *ELT Journal*, 48 (4), 315-328
- Khajavi, Yaser, Abbasian, Reza. 2011. *International journal of Humanities and Social Science*, vol. 1, no. 10: August, English language Teaching, National Identity and Globalization in Iran: The case of Public Schools.
- Samareh, Yadollah. 1977. *A Course in Colloquial Persian (for Foreigners)*, University of Tehran, Center for Teaching Persian Language and Culture N. 3.
- Wardhaugh, R. 2002. *An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Publishers.